

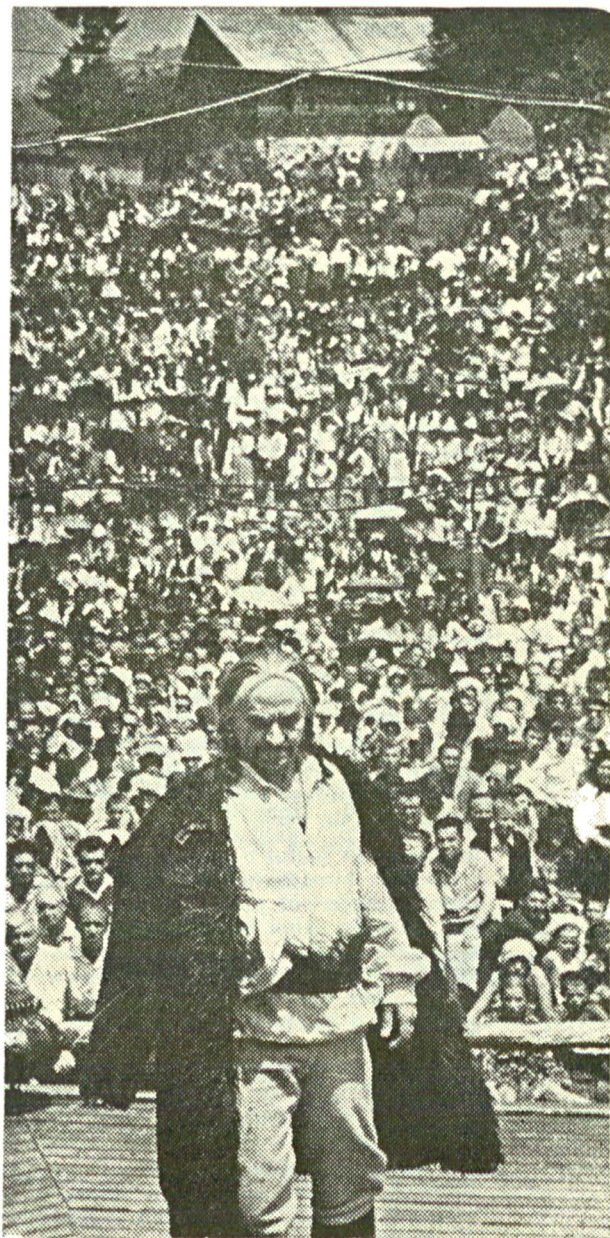
Bicentenar HORIA

„Procesul Horia“ de Al. Voitin prezentat de Teatrul Național din Cluj-Napoca în comuna Albac. În rolul titular, Toma Dimitriu

AL. VOITIN

Soliloc
despre

„Procesul Horia“

Ce stimuli m-au determinat să scriu povestirea dramatică *Procesul Horia*?

Trebuie să mă întorc cu mulți ani în urmă, în vremea tinereții mele, când vitriolurile fasciste încercau să macereze gândurile-ștele și chiar celulele ce le emiteau. Platoșele de apărare și lăncile de

atac n-ar fi putut fi minuite cu demnitate și cerbicie de n-ar fi existat certitudinea că în rîndurile militanților pentru progres se găseau și iluștrii bărbați ai trecutului nostru care încununaseră dramele istoriei cu finaluri de apoteoză către viitor... În primele rînduri ale coloanelor noastre de tineri radicalizați de

elanuri democratice și patriotice îi simțeam prezenți pe eroii luptelor pentru curmarea nedreptăților... Horia și soții săi, Bălcescu, Avram Iancu...

Pe atunci, un eminent tânăr, student la Facultatea de litere și filozofie din București, Miron Constantinescu, începea scrierea primelor sale pagini de sociologie istorică despre cauzele răscoalei lui Horia.

Un alt student de la Academia de înalte studii comerciale și industriale, tot din București, Gogu Rădulescu, președintele Frontului Studențesc Democrat din acele vremi, se făcuse stihuitor ocazional și, din necesități organizatorice și agitatorice, poartea numele glorioase ale lui Horia, Cloșca și Crișan sub notele unei melodii menite să întărească cadența pașilor tineretului studios progresist din întreaga țară.

Am evocat doar două fapte dintre multe altele care au instalat pentru totdeauna, în cele mai adânci zone ale sufletului tinerului cetățean ce eram, imaginea magnifică a tripticului conducătorilor răscoalei din 1784. Aceste imagini îmi reflectau, cu dinamică obiectivă, mesajul unor tradiții revoluționare acutizate în impactul lor cu realitățile monstruoase ale ciclurilor de încătușări fizice și morale, ce se agravau pe măsura intensificării agresiunilor naziste.

Spre sfârșitul anului 1938 au fost suprimate și ultimele publicații ce exprimau — oricât de palid — opinii potrivnice opri-mării libertății. Am fost nevoit să fac ascunse puținele scrieri ce publicasem, să închid într-un caiet de taină însemnări răzlețe și, mai ales, să păstrez în mine gânduri și imagini la care speram că mă voi întoarce prin scrieri ale unui viitor pe care îl credeam foarte apropiat. Eram neexperimentat în folosirea fabulei și convenției și am crezut că este mai bine să aștept timpuri mai prielnice pentru transmiterea acumulărilor mele.

După război am fost acaparat de febrile îndatoriri ce-mi reveneau ca magistrat. Era pentru mine timpul unor împliniri justițiare pe alte făgașe decât cele ale scrisului. Îmi ziceam că va veni și timpul când voi putea folosi pentru scris trăirile mele... Adeseori, în drumurile ce mă purtau prin colțuri de țară mă gândeam la ce voi scrie cîndva... În raite prin plaiuri transilvane priveam îndelung bolțile cerului sub care se născuseră și pământurile în care se topiseră bărbații involburăților ani 1784 și 1848. Căutam chipuri asemănătoare horenilor și lăncierilor lui Iancu. Le găseam adesea...

Prin 1950, spre toamnă, drumul m-a dus la Sibiu. Profesorul universitar Justin Moisescu se afla acolo ca proaspăt arhipastor și, pe neașteptate, am luat hotărârea să văd cum îi stă așezat în stră-

vechiul scaun vlădicesc al Transilvaniei. I-am pășit pragul. După cinstitele și cuvenitele acolade, profesorul m-a cercetat asupra ceasurilor de răgaz și a socotit că bine ar fi să le trecem în liniștea unei case cenobitice de la Păltiniș. Avea acțlo vlădica un oaspete de seamă. Să nu-l întreb cine-l. Dorea să-mi facă o surpriză. Zîmbetul subțire al profesorului-ierarh m-a convins că se pregătea să se înfrupte și domnia-sa din bucuria ce mi-o pregătea mie. Ne-am urcat într-o mașină stră-nic lustruită, arătoasă ca o cocoană de demult. Șoseaua era desfundată și sula pieptiș. Vechile fierări, ascunse în drapaie de tablă sclipitoare, gemeau tăindu-ți pofta de vorbă. Din cînd în cînd și tot mai des, automobilul trebuia oprit spre a se răcori motorul încins. Clipe de cuminecătură cu liniștea din jur sublinia-tă de foșnirile pădurii. Frunzișul de aramă se întuneca repede. Cînd am ajuns la Păltiniș se înnoptase. Coborînd din mașină m-am simțit izbit de bolovanii reci ai aerului și apoi prins de gheara unui frison puternic. Mi-am liniștit amfitrionul: sînt purtătorul unui vechi blazon ornat cu însemnul hematozoarului palustru. Uneori, singele meu își aduce aminte de înobilarea dobîndită cîndva pe malurile anelor Moldovei... Dar îmi va trece repede... Vlădica m-a lăsat singur într-o încăpere largă, o trapeză. Masă îngustă, lungă, scaune cu speteze înalte. Pu-ternice și gratioase mestegugiri de lemnar nămintean. Pe la colțuri cîteva lumînări își dilfiliau flăcările aruncînd lumină blîndă. O undă de mucegai de o tristete dulce se contopea cu aromele de ceară, de rășină, de fructe. Mireasma inefabilă pe care flecare o stim și o recunoaștem din prima dată cînd o aspirăm. O întîl-nim, firește, din ce în ce mai rar. Aș numi-o mireasma vechii case românești. Așa revăd și simt astăzi acel loc al unei neașteptate întîlniri și al unor reîntîlniri cu tulburătoare umbre vechi. Stăteam pe marginea unui scaun, scuturat de frisoane tot mai ascutite și, după o așteptare ce mi s-a părut lungă, profesorul-vlădică a revenit însoțit de un domn ce nu-mi era cunoscut. Profesorul Moisescu a făcut scurt prezentările: mi-a rostit rîspicat numele și titlul... și... Lucian Blaga. A fost un moment *suspens* pe care cărtu-rarul-ierarh, iubitor de oameni și fin ob-servator, cred că l-a gustat din plin. So-cul ulmirii a făcut să-mi treacă nu numai frisonul, ci și aura lui. Ne-am dat mina în tăcere și vagul suris al lui Lucian Blaga mi s-a părut a fi un subtil ames-tec de stăpînită surprindere și ușoară maliție. Ce-l putea spune unui poet-filo-sof numele unui magistrat, fie el chiar de înalt rang și, mai ales, prea mult și totodată prea puțin binecunoscut ?

Urmașul lui Șaguna, desăvârșită gazdă, era hotărât să topească gheața. Ne îndemna să ne spunem preferințele pentru cină ...Zimbete, politețuri, monosilabe... Profesorul Moiescu știa să încinte... Nu am amintit fără rost de miresmele din trapezărie. Parfumul gutuilor și merelor, aduse de departe aici, pe înălțimea Păltinișului, îi amintea vlădicului belșugul livezilor de pe dealurile sale muscelene... Toată țara e bogată în rod. În Alba sint livezi și vii renumite. Sint și în Lancrâmul domnului Lucian Blaga... Sint !... Mere ca acele de la Rădășanii Fălticeniilor nu găsești în multe locuri... De podgoriile moldovenești, ce să mai vorbim !?... Așa e !...

Îl priveam pe Lucian Blaga. Suplu, distinct, mișcări calme. Chip și mâini exprimând liniștea dobândită prin spiritualizare. Îl confruntam înfățișarea cu aceea pe care, plăcându-mi prin firească și prin cadru, i-o reținusem dintr-o fotografie — aceea în care e așezat pe creanga unui copac avînd-o alături pe fiica sa. Din cînd în cînd zîmbea ca în imaginea de demult și părea foarte tînăr. Știam că are peste șizeci de ani, dar nu-i arăta nici chiar în timpul fugarelor încruntări pricinuite, poate, de plictis.

Amfitrionul nostru nu era omul care să se dea bătut. De la roadele pămîntului a trecut, pe nesimțite, la comorile făurite de gîndirea și îndeminarea poporului nostru. Chinoviile noastre sint lăcașuri de veche și neîntreruptă cultură... Se știe... Absidele acestor meleaguri sint numeroase și felurite. Pot adăposti și pe edificatorul unui „vast sistem metafizic” și pe cel care cercetează drumul spre porțile împărăției nevăzute și, de asemenea, și pe acel care, socotindu-se știutor în toate și complăcîndu-se neștiutor în multe, se mulțumește doar a ține la inimă trecutul patriei, căutînd, pe cît îi este dat, să-și facă parte din sfintele emoții ale istoriei. Iată-ne fiecare cu ale noastre, putînd găsi cuvinte de înțelegere sub aceeași boltă.

Astfel, treptat, profesorul-vlădică a săvîrșit minunea dezlegării limbilor. A început cu mine. Fîind cel mai tînăr și bănuindu-mă, dată fiind profesia mea, căzut în păcatul limbuției, mă agăța mereu cu nada întrebărilor. Mă știa copilărit și școlit la Iași, cu ani de slujbă judecătorească în Neamț, purtat de alte îndatoriri pînă la marginile Țării de Sus. Ce-i drept, de la Galata lui Petru Șchiopul pînă la Bistrița lui Alexandru cel Bun și urcînd către Putna lui Ștefan, bătusem toate ctitoriile de seamă.

Sămînța de vorbă fusese bine aruncată. Lucian Blaga nu se putea sustrage unui

astfel de joc. Intervenea cu precizări erudite și sublinieri subtile.

Diletantismul fără entuziasm nu are nici un haz. Sint sigur că în acea seară mie nu mi-a lipsit hazul... Poate de aceea zîmbetul din poza cu Dorli revenea tot mai des pe chipul lui Lucian Blaga. I-am și spus-o... În loc de răspuns, cu un zîmbet a schimbat vorba și ne-a povestit că pe vremea cînd era licean l-a substituit de cîteva ori pe fratele său care era avocat, primînd sollicitanții acestuia. Uneori se găsisse în situația de a da chiar consultații juridice... Vlădica Justin a remarcat că dacă filosoful s-ar fi dedicat dreptului ar fi putut ajunge un mare jurist. Lucian Blaga și-a declarat, pe cît de deferent pe atît de categoric, lipsa de interes pentru carierele juridice... Totuși românii au dat mari juriști... Desigur, însă Lucian Blaga își amintea că pînă în zilele copilăriei sale lăncrâjenii imputerniceau cîte un țaran bătrîn și înțelept să le apere drepturile chiar pînă în îndepărtata Viena... Precum odinioară Horia... Totuși a fost o carieră de jurist pe care Lucian Blaga o acceptă fără rezerve : aceea a lui Avram Iancu !... Horia și Avram Iancu — evocări patetice... Evocări ce îmi întorceau gîndul la anii mei de studenție, cînd aceiași eroi înflăcărau sufletele noastre însetate de înnoiri... Răsculații Horia și Iancu... Cu voce caldă, Lucian Blaga ne-a împărtășit impresia sa că Horia a fost unul din inspiratorii legitimității dreptului la revoltă al poporului asupra. Lucian Blaga nu se putea sustrage impresiei că prin Jacques-Pierre Brisot, cel ce avea să joace un rol de seamă în Revoluția Franceză din 1789 și care fusese apărătorul horenilor și susținuse dreptul la revoltă al celor împilați, răscuala românilor din 1784 a fost una dintre sursele de inspirație ale proclamării drepturilor omului făcută prin *Declarația Adunării Naționale Franceze*.

Am strîns toate vorbele lui Lucian Blaga în desaga agoniselilor mele. Nu bănuiam cît de folositoare îmi vor fi.

Se făcuse oră țirzie. Ne-am retras la odihnă după convenitele urări de rămas-bun și drum-bun.

A doua zi în zori, cînd eram gata de plecare, spre bucuria mea, Lucian Blaga s-a alăturat amfitrionului nostru spre a-mi reînnoi și el urările de bine.

Și iar m-am întors la condicile și scriptele mele. Ani și alți ani... Ani despre care nici azi, cînd cupa de jos a clepsidrei mele stă gata a se umple, nu pot afirma că-i pot cîntări cu greutate fără greș etalonate, dar împăcarea cu mine însuși am încheiat-o socotînd că, în imposibilitatea de a mă deserta de toate îndoiele, trebuie să mă mulțumesc cu stăruința de a-mi fi purtat pașii numai pe acele cărări ce, după acul busolei mele etice

și ideologice, se îndreptau spre punctul adevărului. Însonniile m-au consumat întotdeauna înaintea rostirilor pentru care am optat și niciodată după.

A venit însă și clipa interferenței mele cu sufletul unui scriitor de sunete pe care îl descoperisem pereche cu al meu. Îmi cerea răspuns la o stăruitoare întrebare... De ce nu renunți la tăcerea scriitoricească ce cîndva mi-o impusesem, poate, cu tari temeuri, dar care își pierduseră rostul?... Îndemnurile și desigur și unele fulguri de orgoliu m-au determinat să reiau și prin scris comunicările cu oamenii și evenimentele. M-am reasezat febril la masa de scriitor, așezînd-o însă în perimetrul profesiei mele de jurist. Nu puteam face altcum. Pe bună dreptate, cei mai mulți dintre aceia ce au acordat atenție dramaturgiei mele au exprimat păreri, evident nuanțate, că mai toate piesele mele sînt niște procese, iar eu ca dramaturg îl continui — într-o altă modalitate — pe magistratul unor îndelungi ani. Subscriu, deoarece și estradele și scenele sînt punți de scindură pe care oamenii aleargă, se înfruntă, se încieră spre a ciștișa, a smulge, a ascunde, a fura și uneori a dărui banul de aur bun sau crezut a fi bun. Monezile adevărului și minciunii. Monezile inepuizabilelor atracții. Cu asta nu fac o pledoarie pentru maniheism — nici chiar în apărarea personajelor ce le-am creat și pe care unii ochi le-au văzut a fi doar albe sau doar negre. Aliajele monezilor sînt foarte diferite și fiecăruia îi trebuie moneda în felul său, pe cît se pricepe, pe cît îi este folosul, în vreme ce sub scindurile punților apa timpului curge aceeași, indiferentă.

Pentru a redevuta ca scriitor am versificat o pricină dintr-o mucegăită cronică judiciară: *Judecata focului*, ce a fost dezbătută pe podiumul Teatrului Național din București. Cazul era străvechi, iar coboririle în rapeluri spre contemporaneitate atît de abrupte încît am fost criticat dirimant pentru gravul păcat al anacronismului. Oare astăzi ce s-ar spune?... Apoi, tot la Teatrul Național din București, într-un arest, cîțiva *Oameni care tac* au fost trecuți prin interogatorii, confruntări și proceduri violente. Dezbaterile acestui dosar s-au succedat pe scenele multor teatre și, concomitent, în măgulitoare dar și fastidiose de numeroase spectacole ale entuziaștilor investiți. actori și regizori din al lor imbold către teatru. De adăugat montări pe scene și la posturi de radio de aiurea. Dezbaterile au beneficiat de un număr imens de audienți dintre care s-au găsit și unii ce mi-au trimis saluturi emoționante. Fără a avea fetișismul adeziunii

publicului, succesul mi se pare și acum paradoxal dacă îl raportez la opiniile unor *pricepuți* dintre care unii socoteau că oamenii mei tac prea mult, alții că vorbesc prea mult, dar mulți erau în consens cu privire la schematismul personajelor și ponciful conflictului. **Am fost denunțat și de a-l fi plagiat pe Jean-Paul Sartre.** Asta mi-a căzut foarte bine, fiindcă s-a făcut ca Miron Constantinescu să fie acela ce și-a asumat misiunea de a verifica cuj aparține infamia — mie sau denunțătorului?... M-am ales din partea lui Miron Constantinescu cu o *caldă* stringere de mînă și cu o carte: „*Horia* — procesul și martiriul său” de Ioan Fruma, impuls pentru a începe documentarea spre a fi în stare să rezolv și istorica pricină dramatică a horenilor.

Documentarea asupra răscoalei din 1784 mi-a cerut mult timp. Mi-au fost necesare căutări și reluări a numeroase opere din literatura timpului spre a mă impregna emoțional cu atmosfera ideatică a ceea ce numim veacul luminilor. Apoi toate aceste agoniseli trebuia să le decantez prin luciditatea dialecticii omului trăitor în prezentul patriei sale. Începîndu-mi scrierea știam că dacă voi izbuti, cît de cît, să prezint într-o viziune contemporană procesul istoric al lui Horia și al soților săi, în lumina valabilității sale permanente, va trebui să înscriu pe rolul debaterilor mele și dosarul lui Avram Iancu, cel mereu la fel de prezent în conștiința noastră justițiară.

După ani, în primăvara lui 1987, asitam în sala de teatru din bulevardul Schitu Măgureanu la premiera bucureșteană a *Procesului Horia*. Aceasta a fost singura punere în scenă care a reprezentat și prologul piesei, prolog a cărui sorginte se afla în convorbirea ce am avut-o cu Lucian Blaga în neuitata seară de la Păltiniș.

În tabloul de deschidere, am exprimat ideile lui Blaga asupra însemnătății și primordialității răscoalei românești în contextul politic și social al unei epoci frământate de mari înnoiri și, totodată, semnificațiile elanurilor revoluționare românești ce au rămas exemplare pînă în zilele noastre.

Nu sfîrșisem încă *Procesul Horia* și îmi și dădea tircoale gîndul de a scrie o dramă despre destinul revoluționar al urmașilor horenilor, al lui Avram Iancu — eroul transilvan al anului 1848. De la început mi-am dat seama că este cam temerar să-mi aleg drept personaj pe cel ce fusese portretizat cu incandescență poezie de Lucian Blaga.

Cumplită măreție a destinului lui Horia și Iancu este cioplită din steiul acelororași convingeri politice și istorice. M-am

gîndit că aceleași figuri istorice, aceleași evenimente fuseseră adesea evocate de numeroși minutori de condeie în diferite genuri și, uneori, chiar în același gen literar și, evident, la tensiuni valorice foarte diferite. Apoi, în zilele noastre s-au cercetat arhive — de la noi și din străinătate — și au fost puse în adevărata lor lumină multe aspecte ce odinioară erau insuficient sau chiar greșit cunoscute. De pildă, în trecut, istoriografia prezenta pe deputatul român Ioan Dragoș drept un înșelător al poporului. Astăzi poate fi exprimată și o altă convingere, și anume că Ioan Dragoș a fost un martir care a căzut sfîșiat, dar a căzut curat și demn în lupta pe care a dus-o atît pentru neamul nostru cît și pentru cauza înfrățirii dintre națiunile ce sîngerău pentru cucerirea dreptății sociale și libertății naționale. Am ținut seamă că reabilitarea nu este doar o instituție judiciară și peste toate aveam și încurajarea lui Blaga „Un merit al oricărui nou clasicism va fi acela de a reabilita duhul imitației“. Aforism nu lipsit de o tentă de sarcasm... Desigur ! Dar în care e închisă și sămînța adevărului.

Toate acestea m-au determinat să cutesc a relua subiectul unei opere dramatice ce-și cîștigase un loc de primă importanță în literatura noastră.

Pînă astăzi, cu amputări mai mici sau mai mari, *Procesul Horia* a beneficiat de multe puneri în scenă, de foarte numeroase spectacole, de emisiuni de televiziune și radio. Regizorii au trebuit să se supună obișnuitelor limitări impuse de răbdarea spectatorilor... S-au mai adus piesei și alte — mai puțin imperative — amendări despre care am fost lămurit că ar fi fost necesare din motive de distribuție, pentru creșterea tensiunii dramatice (!) etc. etc.. Mă rog, după voia (sau nevoia) realizatorilor spectacolelor. Deci, ca de obicei... colaborarea dintre teatre și dramaturg s-a desfășurat sub cele mai bune auspicii... În consecință, deplin sincer și nesilit de nimeni, mă recunosc autorul textelor ce s-au jucat sub titlul *Procesul Horia*.

Greutatea a început cînd am purces la revizuirea paginilor pentru tipar. Deoarece la fiecare teatru tăieturile afectaseră alte fragmente, replici și chiar scene întregi, singura posibilitate de a ieși din încurcătură a fost aceea de a-mi acorda mie încredere și, drept urmare, piesa cir-

culă în pagini de carte așa cum am scris-o.

Încă ceva : S-ar putea ca *Procesul Horia* să se mai joace și-mi doresc ca și viitoarele amputări să fie operate tot sub stelele bunelor auspicii, fiindcă toți regizorii s-au străduit să-mi onoreze textul cu pecetea de neconfundat a personalităților lor artistice. Actorii și-au interpretat rolurile, atît cele mai generoase cît și cele episodice, cu dăruire și mulți cu har. Deseeori mă gîndesc la cei care, pe diferite scene, au dat viață vreunui personaj. Nu pot face ierarhizări. Nu pot face nici măcar comparații, deoarece fiecare și-a interpretat partitura în cele mai largi contururi ale talentului său. Folosesc prilejul de a le mulțumi tuturor ; încă o dată două ani.

Avram Iancu sau Calvarul Biruinței n-a avut parte decît de o singură montare, și anume la Teatrul Național din Cluj-Napoca. Tot într-o primăvară — 1971, la patru ani după *Procesul Horia*. O singură punere în scenă, dar cu spectacole numeroase și triumfale. Apoi o scenarizare pentru radiodifuziune, care mi-a cerut o laborioasă revedere a textului. Îmi zic mereu că va veni și vremea cînd se vor auzi gonguri ce vor anunța alte puneri în scenă ale portretizării dramatice ce am făcut-o urmașului horenilor.

Din știri ce mi-au ajuns întîmplător și din cîteva notițe apărute în presă, am aflat că atît piesa mea închinată lui Horia și horenilor cît și cea închinată lui Iancu și firtăților săi au fost jucate sub cer deschis la Albac și Vidra, la Turda. Cheile Turzii, la Abrud, la Cîmpeni, la Bala de Aries, pe Muntele Găina, în alte localități istorice, pînă și în Munții Neamțului. Mii și mii de oameni au urmărit reprezentațiile cu *Procesul Horia* și *Calvarul Biruinței*.

Am văzut doar unele spectacole în săli de teatru și, de fiecare dată, din scaunul meu, i-am trimis filosofului și poetului Lucian Blaga un gînd pios, drept mulțumită pentru imboldurile și dezlegările ce — fără să stie — mi le-a dat.

O ultimă mărturisire : mă simt săgetat de mîndrie atunci cînd unii transilvăneni ce se întîmplă să-i întîlnesc și află că eu sînt autorul *Procesului Horia* și al *Calvarului Biruinței* Iancului, în pofida accentului meu de moldovan de loc de pe malurile Siretului și crescut pe malurile Bahluiului, mă întrebă care este satul moțesc al obîrșiei mele !